
МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.161.2 '38:821.161.2 '06.09(092)
DOI 10.31654/2520-6966-2023-23F-109-220-233

Л. І. Коткова

кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання, Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського
orcid.org/0000-0001-6349-3576
kotkova@ukr.net

Мова як ключовий лінгвоментальний образ поетичної картини світу Сергія Жадана (на матеріалі збірки «Скрипниківка»)

У статті вперше на матеріалі нової поетичної збірки Сергія Жадана «Скрипниківка» виявлено та схарактеризовано особливості структурування образу рідної мови, розкрито її функціонування в хронологічних межах «до» і «після». З'ясовано, що домінуючими репрезентантами найрізноманітніших інтонацій звучання українського слова в аналізованій збірці є лексико-семантичні парадигми лексем «мова» (із похідними – понад 80 слововживань), «голос», «слово», «звук», «літера», «звучання», «говоріння», «співання» тощо та низка власне лінгвістичних термінів (здебільшого зі сфери фонетики та графіки), а також поодинокі літературознавчі терміни.

Встановлено, що лексеми «мова», «слово» та «голос» репрезентують сучасне життя мови, об'єктивують мовні й мовленнєві поняття (явища), належні до лінгвістичної сфери, крізь призму темпоральних і локальних вимірів воєнного сьогодення, індивідуально-авторського осмислення та тропейного моделювання поетичного образу мова. У художній картині світу Сергія Жадана рідна мова постала ключовим символом вічного життя, духовного єднання, національного коду, виявом авторської активної лінгвосвідомості й справжнього патріотизму.

Ключові слова: мова (слово, голос, звучання), рідна мова, образ, поетична картина світу, Сергій Жадан.

Зрештою, вся ця збірка про мову.
Про її здатність повертатися й самовідтворюватись,
про її вразливість, про її здатність до опору.

Звідси й назва – український правопис,
який виходить поза суто академічні межі,
стаючи чимось важливішим, щоденнішим, таким,
що розлите в повітрі, що визначає наші інтонації.

Сергій Жадан

Упродовж двох останніх десятиліть українські дослідники визначають антропоцентризм як базовий методологічний принцип (науковий підхід) лінгвістичних досліджень. Антропоцентричний принцип перебуває у двовекторній парадигмі, що передбачає: 1) підхід до мови загалом як результату національного надбання (колективного, універсального, етнічного, групового) і 2) як витвору окремої людини (індивідуального). Перша позиція експлікує антропоцентризм як вияв загальної тенденції до гуманізації, домінування антропоцентричного підходу до мовних явищ в галузях українського мовознавства (психолінгвістика, етнолінгвістика, лінгвокультурологія, соціолінгвістика, теорія мовної комунікації, теорія мовленнєвих актів, лінгвопрагматика тощо) [4; 9]. Друга позиція ідеї антропоцентричності реалізується через лінгвістику тексту (лінгвостилістику), виявлення й аналіз передусім самотвірних рис художніх і публіцистичних текстів, індивідуально-авторського мовомислення, відображення образу людини, її внутрішнього світу в мові й віддзеркалення мови в людині [1; 2; 11].

Дослідження в руслі антропоцентричної парадигми, що ґрунтуються на виявленні й характеристиці самотвірних рис художніх текстів, передбачають вивчення мовних (мовленнєвих) фактів не лише у взаємозв'язках з комунікативною діяльністю людини, а й із її емоційно-психологічними станами й аксіологічними інтенціями. У збірці Сергія Жадана домінантним постає авторське усвідомлення значущості рідної мови, осмислення її на зламі епох як засобу етнічної самоідентифікації, життя мови в темпоральних і локальних вимірах («до» і «після»). Принцип антропоцентризму передбачає й виокремлення різновидів мовних особистостей та урахування їхніх особливостей, що стосуються створення художніх, публіцистичних текстів загалом і поетичних зокрема [4; 12; 13].

Творчість Сергія Жадана – унікальна й багатогранна. Поет, прозаїк, музикант, громадський і культурний діяч, активний волонтер, лідер багатьох патріотичних та мистецьких заходів різних рівнів – усі ці іпостасі вдало поєднані в одній особі. Жаданова мовотворчість повноцінно утвердилася й осмислилася як складник загальноукраїнського літературного процесу, репрезентований низкою романів («Депеш Мод», «Ворошиловград», «Месопотамія», «Інтернат»), збіркою

історій «Гімн демократичної молоді», оповіданнями, поетичними збірками («Рожевий дегенерат», «Цитатник», «Генерал Юда», «Марадона», «Балади про війну і відбудову», «Ефіопія», «Історія культури початку століття», «Життя Марії», «Антенa», «Список кораблів» та ін.). Як культурний діяч, Сергій Жадан узяв активну участь у створенні проєктів «Жадан і Собаки» та «Лінія Маннергейма».

Нещодавно побачила світ нова «мовознавча» збірка поетичних творів автора – «Скрипниківка» (Чернівці, 2023. 144 с.). Її актуальність і злободенність темпорально марковані періодом війни в Україні, яка для Сергія Жадана, як і всієї української спільноти, триває від 2014 року. 51 вірш («рвана хроніка двох останніх років») поділено на дві частини, «нанизані на нитку голосу, узалеженні від звучання» й оздоблені двадцятьма авторськими світлинами, що доповнили й візуально виразили «Скрипниківку» [8, с. 35].

Назва збірки, у якій «контекст виявився вагомішим за власне текст» [3, с. 136], – термін, що добре відомий в українському культурознавстві загалом й українському мовознавстві зокрема. Він пов'язаний із ім'ям М. О. Скрипника (1872–1933), українського державного діяча, академіка ВУАН від 1929 року. М. О. Скрипник від березня 1927 року до лютого 1933 року обіймав посаду народного комісара освіти, був послідовним ідеологом національно-державного й культурного будівництва в Україні, автором численних наукових праць, публіцистичних статей, виступів, у яких чільне місце посідали питання українізації, утвердження в життя української мови, розвитку української культури, освітньої та мистецької сфер тощо. Статті й тексти виступів за життя автора вийшли окремим виданням «Статті і промови» (1929–1931 рр.), пізніше були опубліковані в Мюнхені («Статті і промови з національного питання», 1972 р.). Уся політична діяльність М. О. Скрипника була спрямована на впровадження української мови в усіх державних установах, освітніх закладах різних рівнів, культурній сфері та всіх інших. За участю М. О. Скрипника був підготовлений український правопис, який було затверджено 1928 року й названо «скрипниківським». Скрипниківський правопис був чинним в Україні до 1933 року. М. О. Скрипник, перший головний редактор «Української Радянської Енциклопедії», знищеної більшовицькою владою через кілька років «за націоналістичні збочення», був звинувачений у «націоналухильництві» [5, с. 629–630].

Рідне слово завжди було чинником ідентифікації українськості, засобом особистісного креативного й емоційно-психологічного самовираження, знаком української культури, осмисленого в українському

мовознавстві як «акумулянта національно значущої семантики й аксіології» (Г. М. Сюта), категоризованого в «новітніх термінах і поняттях – *мовно-естетичний знак національної культури* (С. Я. Єрмоленко), *знак української етнокультури, етнокультурний концепт* (В. В. Жайворонок), *лінгвокультурний концепт, етносимвол* (В. І. Кононенко), *етноміфологема* (Н. В. Слухай), *лінгвокультурема* (Л. І. Мацько, Н. С. Медвідь), *національно марковані мовні одиниці* (О. С. Комар), *етнокультурна лексика, слова з національно-культурним компонентом семантики тощо*» [14, с. 85].

Найбільш актуальними для сучасних досліджень лінгвістики поетичного тексту (поетичної лінгвостилістики) належать проблеми індивідуально-авторського й загальнонавживаного в мові поезії (С. Я. Єрмоленко, Л. І. Мацько, А. К. Мойсієнко, Н. М. Сологуб, Н. О. Данилюк, Г. М. Сюта, О. О. Маленко, А. І. Бондаренко та ін.); культурологічно значущого для певного періоду народження поетичного твору (С. Я. Єрмоленко, В. А. Чабаненко, А. К. Мойсієнко, Л. О. Пустовіт, Л. О. Ставицька, Г. М. Сюта, К. Ю. Голобородько та ін.); семантики лексичних одиниць як мовно-естетичних знаків національної культури (С. Я. Єрмоленко, В. В. Жайворонок, Н. В. Слухай, Г. М. Сюта та ін.); слова як засобу образності й експресивізації поетичних текстів (С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт, Л. О. Ставицька, В. А. Чабаненко, В. С. Калашник, А. К. Мойсієнко, Н. І. Бойко); поєднання узуального й оказіонального в поетичному тексті (С. Я. Єрмоленко, В. С. Калашник, Л. О. Пустовіт, Л. О. Ставицька, М. І. Голянич, Г. М. Вокальчук та ін.), а також поетичної норми, шляхів еволюції поетичного словника, розвитку семантико-стилістичного потенціалу лексики тощо.

Сучасні дослідники виокремлюють об'єктивну картину світу, яку людина може сприймати безпосередньо органами чуття, і концептуальну – як систему ментально маркованих понять про об'єктивну картину світу. Об'єктиватором обох картин світу слугує мовна картина, її різнорівневі засоби вираження знань про об'єктивну й концептуальну картини світу. «З концептуальною та мовною картинами світу пов'язана й поетична картина як формат естетичного освоєння світу людиною» [9, с. 40]. Реалізація традицій художнього освоєння дійсності перебуває у зв'язках із сучасними творчими пошуками. Особливо це помітно в поезії, оскільки «поетична мовна картина світу акумулює естетичні цінності й наочно демонструє розвиток мови в естетичному напрямку» [6, с. 33].

Дослідник аперцептивних рівнів мовної картини поетичного мовостилю А. К. Мойсієнко вибудовує ієрархію згадуваних наукових понять (*мовна картина світу, національно-мовна картина світу, індивідуальна (автономна) картина світу мовної особистості, мовна картина світу окремого твору, героя*) і робить висновок про те, що «усі ці картини світу є продуктом пізнання людини на різних рівнях соціально-культурного досвіду, відповідно вони «відображають» і різну денотативну сферу, ...тобто текстову, поетичну» [11, с. 163].

С. Я. Єрмоленко зазначає, що «в основі поетичної мови лежить особливий характер конкретно-чуттєвого бачення світу, орієнтація на емоційно-естетичне сприйняття його. Поетична мова аж ніяк не відмежована від загальноновживаної..., поетичного змісту набуває будь-який вислів, який естетично освячується в поетичному контексті. Поетична мова – це свобода лексико-семантичної сполучуваності й виникнення ефекту змістової несподіванки» [2, с. 323].

Таким «естетично освяченим», з ефектом «змістової несподіванки», орієнтованим на емоційно-психологічне сприйняття в поетичній картині світу Сергія Жадана, зокрема в ще не досліджуваній збірці «Скрипниківка», постає ключовий лінгвоментальний образ *мова*, яка у воєнний час набуває нової сили, значущості, стає оберегом українців на фронті, у тилу вимагає порушення нових дослідницьких проблем: мовна реальність періоду війни в Україні, актуальні тексти про війну, лінгвостилістичні особливості художнього воєнного дискурсу, словник воєнної доби, відображення реалій війни в лексиці, фразеології, граматиці, орфографії та ін.

Лексико-семантичну модель, структурування образу мови, інтонацій слова в збірці репрезентовано лексемами *мова* (із похідними – понад 80 слововживань), *голос, слово, звук, літера, звучання, співання* та ін.

Поетичний образ *мови* в збірці постає на тлі філософських розмислів автора про усвідомлення плинності життя, про реальне «відчуття часу, його тягlostі, його наповненості»: *Слова, яких ніколи не стає, аби назвати все, що нині нами тут промовляє: дихання твоє і голос мій, що відчиняє брами, і все, що нині твориться і є світанками, ночами, вечорами* (3, с. 105). Категорія темпоральності в збірці належить до визначальних, адже «*час нині багато чого визначає, засвідчує твою здатність говорити, твою неспроможність змовчати*» (3, с. 136).

Мова в часових вимірах репрезентована різними типами лексико-семантичних структур здебільшого з позитивно-оцінними характеристиками: 1) мова періоду навчання, актуалізація лінгвістичних та

літературознавчих термінів, відбиття реалій шкільного середовища (...ми далі є дітьми **словників**, **щасливими**, **закоханими в письмо школярами**, **тими, хто вірить у структурність мовлення**, в неоскарженість ніжності, в легкість співання. Адже це ти спричинила переродження **літер**, переплетіння коріння, з якого формуються лози **силабіки** (3, с. 83). Поетичні рядки увиразнені низкою генітивних метафор із термінологічними компонентами; 2) поєднання темпоральних семантичних елементів (лексеми *минуле*, *батьки*) із тактильними відчуттями (соматизм *руки*): **Мова**, як *дотик руки*. *Минуле*, в якому *батьки говорять тобі про радість світу*, де *все вже було і нічого не важить зло – важить його безпорадність* (3, с. 128); 3) часові зрізи, вікові зміни, злети, злами, сум, страждання тощо обов'язково зафіксовані, образно відображені в мові: *час писати нові вірші: від старих віршів уже ніхто не плаче. Бо старі вірші стали старими, і ось уже підлітки, немов арештанти, стоять і чекають на свіжі рими, щоби дорослішати і страждати. Бо зі старих віршів лишилась тиша. І в тиші цій не ступиш і кроку. І немає поетів, які б мали вірша, аби пояснити печаль цього року. І підлітки – нарвані, загадкові – не можуть домовитися поміж собою. І як їм назвати цей згусток у мові, який вони звикли називати любов'ю?* (3, с. 13). У цьому фрагменті поетичної картини світу автора темпоральні семантичні плани увиразнені мікрообразами, до яких належать: часові опозити (*старі вірші* і *нові вірші*), вікові й емоційно-психологічні зміни (*дорослішати* і *страждати*), нові досягнення, злети (*свіжі рими*), негативні характеристики й емоційно-психологічні стани (*нарвані підлітки*), війна, що принесла сум і страждання (*печаль цього року*); 4) кореляція пір року воєнного часу із силою, постійною присутністю та всепроникністю рідної мови: *І скільки б не переконував себе, що не час, що не слід наосліп вимовляти слова, які не закладено в голос, яких немає в книгах із минулого життя, скільки б не захлинався порожнім, безсловесним повітрям цієї весни, пекучим, безмовним повітрям літа, а виходить, що мова сильніша за страх мовчання, вона має заповнювати собою нагрудні кишені життя, вона має огортати місця, де збираються люди, де вони потребують говорити про себе так, щоби їх відтепер завжди упізнавали за голосом* (3, с. 67). Ці поетичні рядки показово виявляють авторське осмислення ролі мови в зіставленні наявного й бажаного слова, минулого й сучасного існування мови, мови як складника національної ідентичності, засобу етнічної самоідентифікації (*щоби їх (людей) відтепер завжди упізнавали за голосом*).

До структурування образу мови в часових вимірах «до» і «після» належить і лексема *голос*, що слугує в поетичній картині світу автора репрезентантом: 1) метонімічного образу мови майбутнього: *І варто пам'ятати, що ось ці **голоси**, які далі лунатимуть, які заповнять собою периметр майбутнього – це будуть **голоси** тих, хто вцілів* (3, с. 117); 2) сили, незламності, відповідальності, всюдипроникності мови (голосу): *Але вже заґрунтовано панораму зими над містом, і ми відбиваємось у теплому гіпсі свого чекання; можна я буду відповідати за це вирване серце, ніби за вирвану раму в старому будинку, першим почну славити цю навалу вивіреного світла, ці вітражі вірша, крізь які пробиваються навкисні промені **голосу**, відблиски співу, спалахи дихання* (3, с. 9); 3) активної й креативної ролі митця в утвердженні й збагаченні мови в умовах трагічних подій; внеску письменника в скарбницю ментально-образної системи, його ролі в увиразненні текстів, використанні узуальних і створенні індивідуально-авторських експресивних засобів; нетипових і несподіваних мовних моделей самовираження автора через заклики діяти, працювати, не мовчати: *Єдине правило – закорінюватись і пробиватись. Єдиний шанс – триматись за гілку **голосу**. Поза тим не буде нічого. Ніхто не запам'ятає тебе за твоїм мовчанням. Ніхто замість тебе не дасть імена довколишнім річкам. Ви, що складаєтесь нині з відлуння, ви – нині виповнені тишею, говоріть, ну ж бо, говоріть, говоріть травою, говоріть памороззю, говоріть диригентами* (3, с. 18). 4) вертепу, *голосу* учасників обрядового різдвяного дійства періоду війни: *А тут просторо від **голосів**. І місяць висить, як завжди висів. І вертеп бреде, як брів завжди. І тепло в повітрі від цієї ходи* (3, с. 91); 5) емоційно-почуттєвої сфери, засобом об'єктивації низки лінгвістичних царин: *Ось саме за це ми тебе й любимо, добрий боже знаків і літер, щедрий володарю власних імен, чию присутність зауважуєш між тишею і заговорюванням, в тій невидимій складці **голосу**, де, мов трава, проростає найголовніше: назва країни, назва річки, жіноче ім'я* (3, с. 127). Емотивно-оцінний вимір співвіднесенень *мова (голос) – час* забезпечує реалізацію ідеї *мови (голосу)* як духовного й ментального коду, що «заповнює глибину дихання сенсом і значенням», повертає надію «на хорівий спів», забезпечує суголосність мовно-мисленневих ракурсів автора й читача.

Поряд із темпоральними вимірами життя мови («до» і «після») актуальною в поетичній картині світу автора є й інша філософська категорія – *життя мови в просторі*, що постає в збірці через

контекстне ототожнення мови з неосяжністю як часового, так і просторового болю, через звернення до тих, хто віддав своє життя за незалежність України, за можливість функціонування й розвитку рідної мови. А ще через поєднання території «живих із територією померлих», через індивідуально-авторські ментально марковані мікрообрази спотвореного акустикою «небуття», діалектні «шрами», розпечену «голку абетки», «сподівання і пам'ять»: *Послухайте мене тепер, розчуйте мій шепіт, спотворений акустикою небуття. Послухайте мене, ви – мічені за життя діалектами, ніби шрами-ми, ви – в чис горло з дитинства входила розпечена голка абетки, ви – хористи, що вміли відтворювати пташиний крик. Я ж знаю: найбільшою несправедливістю для вас нині є неможливість відповісти на голоси, які викликають вас із туману, неможливість сказати бодай щось на своє виправдання, неможливість захистити цей нічийний нічний простір між сподіванням і пам'яттю* (3, с. 17).

Мову як ключовий лінгвоментальний образ, національний і духовний код у поетичній картині світу Сергія Жадана репрезентовано крізь призму низки індивідуально-авторських поетичних ідей: 1) **Мова** як інше ім'я любові (3, с. 135); 2) мова як феномен, що рятує, заспокоює, оберігає людину в неймовірно тяжкі періоди її життя: *Але в найпечальніші дні кружляй наді мною – птахо довіри. І в найглухіші часи, посеред галасу й заціпеніння, будь зі мною, мово – мово сумніє, мово втішання, мово подяки* (3, с. 118). У контексті образ мови увиразнює перифраза в кличному відмінку (*птахо довіри*) та антитеза (*галасу й заціпеніння*); 3) мова як найвірніший друг, оберіг, факт підтвердження «життя» людини в інших світах: *Мова як доказ існування нашого потойбіччя – не відступає від тебе, наче вівчарка, що саме тебе обрала в ранковому натовпі і тепер віддано стереже твою люту самотність* (3, с. 135); 4) мова забезпечує можливості фіксувати вияви (хроніку) власного дихання, що належить до матеріального репрезентанта мови (мовлення): *Починаються таємничі речі, починається великий переділ: це ламається дихання на вдих і на видих* (3, с. 20); 5) репрезентація мови як екзистенції людини (бачити й відчувати зміни, злами (*час розламався навіпл*), вагання й позитивні переконання (прогнози): *важко зшивається простір мовчання, болюча голка в натруджених пальцях, ламаються голоси у шкільному хорі, ніби хтось надламає дозрілі соняхи. Буде таким зрозумілим вагання. Буде виправданою готовність залишитись. Буде холодним літо. Буде безсилим зло*

(3, с. 28). Контексти засвідчують домінування філософської єдності категорій *час* і *простір*, їхню значущість для об'єктивації *життя мови* в локально-темпоральних вимірах «до» і «після» у межах поетичної картини світу автора, у межах структури мови, що «дає відчуття простору, відповідно – дає надію» (3, с. 137).

Лінгвоментальний образ мови в поетичній картині світу Сергія Жадана репрезентують різнотипні тропеїчні засоби. *Мова* та *голос* як об'єктиuator образу живої *мови* (мовлення, говоріння, висловлення, проговорювання, проспівування тощо), інші мовні й мовленеві поняття (явища), належні до мовознавчої царини, у часових та локаційних вимірах відтворено й через їхнє художнє осмислення та тропеїчне структурування, уживання лексичних одиниць, що інтерпретують мову як систему, мову як живий організм, як символ нації, як символ життя, мову як любов, як зброю, як вияв авторської лінгвосвідомості або характеризують фонаційні процеси чи їхню відсутність (мовчання, замовчування тощо), у складі:

1) метафор, які образно номінують та характеризують *рідну мову*, визначають її роль у житті людини загалом й у поетичній картині світу автора зокрема: *Досі тривогою можна було пояснити нездатність уголос промовити «сніг», дати йому можливість бути озвученим, вимовленим, відстеженим псами фонетики, досі й назвати його можна було хіба що за допомогою слів на означення зміщення, переходу, втрати* (3, с. 9) (образ снігу в збірці постає символом майбутніх холодів, горя, катастрофи, війни); *Наша глибока віра в звучання* (3, с. 14); *справді можна скласти речення, здатні пробитися в радіоефір смерті* (3, с. 17); *Світ дивиться на тебе зеленими очима. Розглядає тебе, наче божі ініціали на бойовому прапорі. В тобі немає нічого, крім світла. В тобі немає нічого, крім звучання* (3, с. 20); *передавання смутку тим, хто ловить сигнал відчаю, кому відлунює цей розпад мови, механіка затихання* (3, с. 35); *І здогадуєшся, що письмо смерті передбачає відсутність переходу* (3, с. 35); *ти вкорінюєшся в паузах між співом, западаєш у музику темряви, тиснешся в чорні літери віршів... Всьому є своє слово* (3, с. 36); *Не промовляй це вголос, ...прибережну тяглість ще одного промовляння. Це тонке, при-таманне людям уміння непроговорення, замовчування, непо-трапляння* (3, с. 38); *горизонталі мовчання, на яких тримається конструкція голосу* (3, с. 55); *Не бійся, мова не зрадить тебе, ...не бійся, мова пояснить, чому ми ходимо мороком* (3, с. 77); *Мова потребує тих, хто говорить тихо і мовчить переконливо*

(3, с. 77); *Грійся моїм наговорюванням, грійся ним, хоронись* (3, с. 83); *І не бійся слухати слова, що ранять* (3, с. 89); *Щоби творилася коляда* (3, с. 91); *ділитися назвами міст* (3, с. 93); *ділитися мовою – щедро, але ощадливо* (3, с. 100); *словники доповнюються лексикою мовчання* (3, с. 103). Унікальність низки метафоричних моделей з компонентом *мова* (*голос, слово* та ін.) дозволяє кваліфікувати їх як ідіоетнічні (А. Вежбицька) й уналежнити до складу сучасних афоризмів;

2) порівняльних структур із компонентом *мова* (*голос, літера, текст* та ін.), що показово виявляють майстерність і самобутність митця). Порівняння – «фігура мови, що полягає у зображенні особи, предмета, явища чи дії через найхарактерніші ознаки. У порівнянні розрізняють суб'єкт порівняння (те, що порівнюють), об'єкт порівняння (те, з чим порівнюють) і ознаку, за якою один предмет порівнюють з іншим» [10, с. 528]. Образність порівняльних складників репрезентують лексеми здебільшого з позитивною оцінною семантикою (*поглиблення річища, осіннє прогрівання, книга, речення радості, троянда, любов, гніздо, шовки, місто, ріка* та ін.); зрідка – негативними асоціативними ідентифікаторами *мови* (*голосу*) (*початок застуди, сніги, обрив*) або амбівалентними (*бритва: найнебезпечніша, найближча*): *мова – як бритва: найнебезпечніша, найближча* (3, с. 10); *Але навіть по смерті мова є важливою. Подібна до поглиблення річища, схожа на перше осіннє прогрівання великого дому* (3, с. 18); *І початок голосу, ніби початок застуди* (3, с. 38); *тіла, наче літери, з яких складається речення радості* (3, с. 43); *Жінка – мовою схожа на книгу* (3, с. 52); *риму, як троянду у руці* (3, с. 55); *як голос – ріки і поети, як значення – дерева і сніги* (3, с. 55); *Зима починається, як служба в церкві, і реформується, мов правопис* (3, с. 58); *мова, як березнева застуда, сиділа в наших легенях, обтяжуючи їх* (3, с. 67); *нами і далі говорить любов, як єдина доступна мова, мова німих, мова зневірених, мова дорослих* (3, с. 83); *ліс смертників, що зберігають у кишенях літери, наче крихти вчорашнього хліба* (3, с. 86); *кожен голос, наче пташине гніздо, надто високий, надто вразливий* (3, с. 93); *як вона добирає мову. Ніби шовки на сукню, в якій має намір бути щасливою* (3, с. 102); *текст, як місто* (3, с. 102); *Мова, наче ріка: сама собою наповнюється, сама на себе не схожа* (3, с. 116); *Мова, наче обрив* (3, с. 128). В аналізованій збірці, як і в низці поетичних творів попередніх років, Сергій Жадан «пропонує читачеві додаткову

власне письменницьку асоціацію, глибшу, таку, що впізнаваними трагічними деталями сьогодення перетворює порівняння на ментальний компонент тексту» [7, с. 97];

3) епітетних побудов, що виявляють відхід від загальномовної, традиційної й визначальної для української поетичної картини світу загалом епітетизації: *Наша мова – тиха, звичайна. Залежність від дихання і піднебіння. Неповернення. Нетерпіння* (3, с. 14); *ніхто не прочитає книжку небес, написану мертвою мовою осені* (3, с. 40); *носили в кишенях рештки свинцевого шрифту, розсипану мудрість міста* (3, с. 53); *сівба опівнічного звуку* (3, с. 68). Уникнення оцінних означень (на вірєць *рідна, солов'їна, співуча, мелодійна, милозвучна* тощо) відображає індивідуально-авторське сприймання мови не як вияву романтичного замилювання її красою, що передбачає згадувану художню епітетизацію, а як філософську сутність, що має найбільшу цінність, силу і вплив.

Аналіз поезій збірки «Скрипниківка» засвідчив, що її автор – елітарна й егоцентрична мовна особистість. Йому притаманне виразно індивідуалізоване мовомислення, система мовних мікрообразів, використання самобутніх виразово-зображальних засобів, репрезентація мови та виявів її соціальної ролі з опертям на внутрішній світ, регулювання соціальних, націєцентричних й емоційно-психологічних пріоритетів. Рідна мова в текстах сучасних поезій Сергія Жадана постала як ключовий лінгвоментальний образ авторської поетичної картини світу, маркер новаторського мовомислення митця.

Структурування образу рідної мови, найрізноманітніших інтонацій звучання українського слова в аналізованій збірці репрезентовано лексико-семантичними парадигмами лексем *мова* (із похідними – понад 80 слововживань), *голос, слово, звук, літера, звучання, говоріння, співання* тощо та низкою власне лінгвістичних (здебільшого зі сфери фонетики, графіки та ін.) і літературознавчих термінів.

Мова, слово та *голос*, як домінантні об'єктиватори *життя мови*, та інші мовні й мовленнєві поняття (явища), належні до лінгвістичної сфери, у темпоральних і локальних вимірах у збірці відбито через індивідуально-авторське осмислення та тропеїчне моделювання поетичного образу *мови*. У художній картині світу Сергія Жадана мова постала як живий організм, як символ вічного життя, національного коду, духовного усвідомлення самодостатності всіх її рівнів і виявлення активної авторської лінгвосвідомости й справжнього патріотизму.

Література

1. Бойко Н. І. Образність як компонент лексичного значення експресивного слова. *Наукові записки НДПУ ім. М. Гоголя*. Серія «Філологічні науки». Ніжин: Вид-во НДПУ, 2001. С. 38–45.
2. Ермоленко С. Нариси з української словесності: стилістика та культура мови. Київ: Довіра, 1999. 431 с.
3. Жадан С. «Скрипниківка». Чернівці: Видавець Померанцев Святослав, 2023. 144 с.
4. Загнітко А. Теорія лінгвоперсоналогії: монографія. Вінниця: Нілан-Лтд, 2017. 136 с.
5. Зяблюк М. П. Скрипник Микола Олексійович. Українська мова: Енциклопедія / ред. кол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк (заст. голови) та ін. 3-є вид., зі змінами і доп. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана», 2007. 856 с.
6. Калашник В. С. Мова поезії і картина світу. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. праць. Харків : ХНПУ, 2003. С. 30–35.
7. Козловська Л. «І життя моє котиться, ніби колесо» (Образні порівняння в поетичних текстах Сергія Жадана). *Культура слова*. 2017. Вип. 86. С. 93–101.
8. Коткова Л. Глибокі пекучі грані «Скрипниківки» Сергія Жадана: рецензія на поетичну збірку Сергія Жадана «Скрипниківка». *Українська літературна газета*. № 9 (№ 353, вересень 2023). С. 35.
9. Маленко О. О. Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовтворчості (від фольклору до постмодерну): монографія. Харків. 2010. 488 с.
10. Мацько Л. І. Порівняння. Українська мова: Енциклопедія / ред. кол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк (заст. голови) та ін. 3-є вид., зі змінами і доп. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана», 2007. С. 528–529.
11. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту: декодування Шевченкового вірша. Київ. 2006. 304 с.
12. Папіш В. А. Мовна особистість та вишукана мовна особистість як ключові поняття теорії лінгвоперсоналогії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 306–310.
13. Романченко А. П. Елітарна мовна особистість: критерії виокремлення. *Львівський філологічний часопис*. 2018. № 3. С. 219–222.
14. Сютя Г. Лінгвосвіт поезії авторів Нью-Йоркської групи: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. 2010. 164 с.

References

1. Boiko, N. I. (2001). *Obraznist yak komponent leksychnoho znachennia ekspresyvnoho slova* [Imagery as a Component of Lexical Meaning of Expressive Word]. *Naukovi zapysky NDPU im. M. Hoholia*. Seriiia «Filolohichni nauky» -

Scientific Papers of Nizhyn Mykola Gogol State University. Series «Philological Sciences». Nizhyn: NDPU Publ. P.38–45. [in Ukrainian].

2. Yermolenko, S. (1999). *Narysy z ukrainskoi slovesnosti: stylistyka ta kultura movy* [Essays in Ukrainian Literature; Stylistics and Culture of Language]. Kyiv: Dovira Publ. 431 p. [in Ukrainian].

3. Zhadan, Serhii. (2023). «Skrypnykivka» [«Skrypnykivka»]. Chernivtsi: Pomerantsev Sviatoslav Publ. 144 p. [in Ukrainian].

4. Zahnitko, A. (2017). *Teoriia linhvopersonolohii: monohrafiia* [Theory of Linguopersonology; monograph]. Vinnytsia: Nilan-Ltd Publ. 136 p. [in Ukrainian].

5. Ziabliuk, M. P. (2007). *Skrypnyk Mykola Oleksiiovych*. [Skrypnyk Mykola Oleksiiovych]. *Ukrainska mova: Entsyklopediia - Ukrainian Language: Encyclopedia*. 3rd ed. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana Publ. 856 p. [in Ukrainian].

6. Kalashnyk, V. S. (2003). *Mova poezii i kartyna svitu. Linhvistychni doslidzhennia* [The Language of Poetry and Worldview. Linguistic investigations]: collection of scientific papers. Kharkiv: KhNPU Publ.. P. 30–35. [in Ukrainian].

7. Kozlovska, L. (2017). «*I zhyttia moie kotytsia, niby koleso*» (Obrazni porivniannia v poetychnykh tekstakh Serhii Zhadana) [«And My Life Runs Like A Wheel»]. (Figurative Comparisons in Serhii Zhadan's Poetical Texts)]. *Kultura slova – Word Culture*. Iss. 86. P. 93–101. [in Ukrainian].

8. Kotkova, L. (2023). *Hlyboki pekuchi hrani «Skrypnykivky» Serhii Zhadana: retsenziia na poetychnu zbirku Serhii Zhadana «Skrypnykivka»* [Deep Burning Edges of «Skrypnykivka» by Serhii Zhadan: Review on Poetic Collection of Serhii Zhadan«Skrypnykivka»]. *Ukrainska literaturna hazeta – Ukrainian Literature Newspaper*. № 9 (№ 353, September 2023). P. 35. [in Ukrainian].

9. Malenko, O. O. (2010). *Linhvo-estetychna interpretatsiia buttia v ukrainskii poetychnii movotvorchosti (vid folkloru do postmodernu): monohrafiia* [Linguo-Aesthetic Interpretation of Being in Ukrainian Poetical Language Creation (from Folklore to Posrt-Modernism): monograph]. Kharkiv. 488 p. [in Ukrainian].

10. Matsko, L. I. (2007). *Porivniannia* [Comparisons]. *Ukrainska mova: Entsyklopediia - Ukrainian Language: Encyclopedia*. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana Publ. P. 528–529. [in Ukrainian].

11. Moisiienko, A. K. (2006). *Slovo v apertseptsiinii systemi poetychnoho tekstu: dekoduvannia Shevchenkovoho virsha* [Word in the Apperception of Poetic Text System: Decoding Shevchenko's Texts]. Kyiv. 304 p. [in Ukrainian].

12. Papish, V.A. (2022). *Movna osobystist ta vyshukana movna osobystist yak kliuchovi poniattia teorii linhvopersonolohii* [Language Personality and a Refined Language Personality as Key Notions of Linguopersonology Theory]. *Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademiia»: seria «Filolohiia» _ Scientific Papers of National University «Ostroh Academy»: Philology Series*. Ostroh: NaUOA Publ., Iss. 13(81). P. 306–310. [in Ukrainian].

13. Romanchenko, A. P. (2018). *Elitarna movna osobystist: kryterii vyokremliennia* [Elite Language Personality: Distinguishing Criteria]. *Lvivskyi filolohichnyi chasopys – Lviv Philology Herald*. № 3. P. 219–222. (in Ukrainian).

14. Siuta, H. (2010). *Linhvosvit poezii avtoriv Niu-Yorkskoi hrupy: monohrafiia* [Linguoworld of the Poetry of New York Group Authors: monograph] Kyiv: Dmytra Buraho Publ. 164 p. [in Ukrainian].

L. I. Kotkova

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Philological Disciplines and Methods of Their Teaching, Chernihiv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education named after K. D. Ushinsky
orcid.org/0000-0001-6349-3576
kotkoval@ukr.net

Language as a Key Linguistic Image of the Poetic Picture of the World of

Serhiy Zhadan (Based on the Material from the Collection «Skrypnykivka»)

In the article, for the first time, on the material of Serhiy Zhadan's new poetry collection «Skrypnykivka», the peculiarities of the structuring of the image of the native language are revealed and characterized, its functioning in the chronological limits of «before» and «after» is revealed. It was found that the dominant representatives of the most diverse intonations of the sound of the Ukrainian word in the analyzed collection are the lexical-semantic paradigms of lexemes speech (with derivatives – more than 80 word usages), voice, word, sound, letter, sound, speaking, singing, etc. and a number of proper linguistic terms (mostly from the field of phonetics and graphics), as well as individual literary terms.

It has been established that the lexemes language, word and voice represent the modern life of language, objectify language and speech concepts (phenomena) belonging to the linguistic sphere, through the prism of temporal and local dimensions of the present military time, individual authorial understanding and tropeic modeling of the poetic image of language. In Serhiy Zhadan's artistic picture of the world, the native language became a key symbol of eternal life, spiritual unity, national code, a manifestation of the author's active linguistic awareness and true patriotism.

Key words: *language (word, voice, sound), native language, image, poetic picture of the world, Serhiy Zhadan.*